

## ZAPISKI

### Z ZNANSTVENE KONFERENCE O DELU FRANZA KAFKE

V Liblicih pri Mělníku se je v dneh 27. in 28. maja vršila znanstvena konferenca o delu in življenju praškega nemškega pisatelja Franza Kafke (1883 do 1924). Zaključila se je v Památníku národního písemnictví v Pragi (bivši Strahov) s slavnostnim večerom v spomin osemdesetletnice Kafkovega rojstva, na katerem so predvajali dokumentarni film o F. Kafki in odprli razstavo o njegovem življenju in delu.

Konference so se udeležili pisatelj in kritik Ernst Fischer z Dunaja, francoski marksistični filozof Roger Garaudy, profesor varšavske univerze Roman Karst, vodja nemške katedre v Budimpešti Jenő Kramer, delegacija iz NDR, ki jo je vodila lavreatka pisateljica Anna Seghers in v kateri sta bila avtorja kafkovskih monografij K. Hermsdorf in H. Richter, Ernst Schuhmacher idr. Kot edini Jugoslovani je na konferenci sodeloval spodaj podpisani z informativnim referatom »Kafka pri Jugoslovanih«. Udeležba je bila številna, razen 12 inozemskih gostov je na konferenci sodelovalo kakih 70 javnih delavcev (germanistov, pisateljev, filozofov, novinarjev ipd.) iz ČSSR. Konferenco je odprla narodna umetnica, pisateljica Marija Majerová in se pri tem spomnila tragične smrti Kafkove Milene — Milene Jesenske. Če hočemo pregledno karakterizirati konferenco, moramo podčrtati, da je bila zavestno kulturno-politično dejanje v zvezi s prebroditvijo ere tako imenovanega kulta osebnosti in da je potekala — z izjemo nekaterih prispevkov vzhodnonemških kafkologov — v duhu rehabilitacije velikega pisatelja in v znamenju kritike njegovih kritikov. Kafka kot »lepotilec eksistencialističnega bitnega strahu, ki je zato globoko vplival na zahodno literaturo, posebno na francoski surrealizem«, je dosihmal veljal v vzhodnih demokracijah za »dekadentnega« pisatelja, čigar dela niso priporočljiva za mladino — glasovi iz vzhodnonemškega tabora so še na konferenci govorili o »previđenem branju« njegovih del in proti izdajanju celotnega Kafkovega dela (tako Helmuth Richter). Glavni smoter konference je torej bil, da se Kafkovo delo osvetli in interpretira s pozicij znanstvenega marksizma (vendar ne s stališč simplificiranega ali utilitarističnega dogmatizma ali z vulgarno-sociološkega vidika), pri tem pa zavzame kritično stališče do tistega dela Kafkove filozofije in literarnih stvaritev, ki se je z njimi oddolžil svojemu razredu. Kafka ne gre niti mysticizirati niti mystificirati. Drugi smoter konference je bil pokazati specifični karakter praške nemške literature in medsebojnih češkonemških literarnih odnosov in vplivov v času Kafkovega literarnega snovanja, kajti mnogo je stvari v njegovih delih, ki jih lahko razložimo samo iz praške perspektive. S povzetkom dosedanjih kafkovskih raziskav na marksistični osnovi in s pritegnitvijo pozitivnih rezultatov nemarksističnih kafkologov naj bi se ustvarila trdna osnova za nadaljnje raziskovanje.

»Čas trdosrčnih kritik, porojenih iz vzdušja dogmatizma in kulta osebnosti, je v naši deželi za vselej minil,« je dejal član Českoslovaške akademije znanosti, literarni zgodovinar Pavel Reiman, ki je načrtoval naloge konference in podal pregled odnosov sočasne literarne znanosti do F. Kafke. Glavni diskusijski prispevek je imel eden od pobudnikov te konference, predstojnik nemške katedre na Karlovi univerzi v Pragi, Eduard Goldstücker (nekaj njegovih osnovnih

pogledov na Kafkovo delo je prikazal B. Borko v *Naših razgledih* 1963, str. 141). Njegove glavne teze so, da za kritično interpretacijo Kafkovega dela ne zadostuje tako imenovana sociološka metoda, ne smemo pa ga razlagati tudi ne metafizično (v smislu Engelsa), ne smemo ga izločiti od osebe in okolja, v katerem je nastajalo; od številnih metodoloških prijemov, ki jih uporablja nemarksistična literatura o Kafki, ne smemo vseh *a priori* obsojati, ampak jih razumno prekontrolirati, ne sme biti tabujev, pri razlagi Kafke moramo upoštevati tudi psihoanalizo, vendar le kot pomožno vedo, sploh pa se moramo razlage njegovega dela lotevati brez predsodkov. Goldstücker je podal podobo praškega nemškega literarnega življenja in s tem hkrati pokazal literarno in družbeno vzdušje, v katerem je ustvarjal Kafka. Dvig praške, do takrat provincialne nemške književnosti, na raven svetovne književnosti (Kisch, Kafka, Rilke, Werfel) skuša razložiti iz zamotane politične in družbene situacije v takratni Avstro-Ogrski, ki z Dunajem na čelu zaostaja za družbenim razvojem, tako da se težišče enega dela boja za napredek prenese v Prago; meščanski liberalizem je v razpadu, del meščanstva, zlasti židovski, ga zapušča in v begu pred nastopajočim antižidovskim imperializmom rešuje poznomeščansko humanistično tradicijo. Praški, zlasti židovski milje posebno živo odseva nastalo situacijo in daje praškim židovsko-nemškim pisateljem globlji vpogled v krizo časa ter jih »prve usposablja, da izpovedo zgodovinske izkušnje, do katerih se ostali svet lahko dokoplje šele pozneje«. Raziskovanje o Kafki mora torej upoštevati zgodovinsko-družbeno raven njegove dobe, ne pa iztrgati Kafko iz zgodovinske zveze, kot to dela večina meščanskih kfkologov. Dalje je Goldstücker v tej zvezi obravnaval problem Kafkovega odnosa do delavskega razreda in izrazil skepso glede izročila o dolgoletnem kontaktu pisatelja s češko anarho-komunistično skupino, skušal pa je dokazati, da se je Kafka v iskanju poti iz življenjskih zagat delavskemu razredu približal že leta 1912, ko je ustvarjal povest *Kurjač* (poznejšo prvo poglavje romana *Amerika*. — *Kurjača* je prevedel v slovenščino Rok Arih v *Mladih potih* 1958/1959, str. 338—343). *Kurjač* naj bi simboliziral delavski razred, kakršnega je Kafka videl s svojimi očmi, se pravi na stopnji utopističnega socializma, ne kot revolucionarni, ampak kot trpeči razred. Ob koncu življenja je Kafka premagal svoj fatalizem, kar naj bi dokazoval roman *Graščina*, kjer glavni junak ni pasivnež, temveč zavestno aktiven, čeprav tragičen bojevnik za pravico.

Izčrpen referat o Kafki in njegovem odnosu do češtva, o vplivih nanj in njegovem vplivu na češko književnost je imel F. Kautman z Inštituta za češko literaturo. Ugotovil je, da je nemštvo Kafkove družine in njega samega le slučajno, Kafkovo nemštvo ni bilo nikoli šovinistično; kar ga je na nemštvo najbolj vezalo, je bil nemški ekspresionizem, Kafka sam pa se ni nikoli izrazil, da bi bil ekspresionist, okoli leta 1920 se je celo od njega distanciral. Po analizi pojavov v češki literaturi ugotavlja referent, da sta češka literatura v Pragi in Kafkovo ustvarjalno delo rasli iz iste okolišne in časovne atmosfere. Češki surrealisti, a tudi francoski, so Kafko reklamirali za predhodnika surrealizma, v češki literaturi po Kafkovi smrti je mnogo situacij, podobnih situacijam iz Kafkovih del. Čehi so prvi narod, ki so Kafko prevajali že pred to vojno. Precejšen del referata je bil posvečen razmerju med Kafko in Mileno Jesensko, ki da je pisatelja zblížala s češko napredno strujo. Referent je zaključil, da je Kafkovo delo razumeti kot protest proti nečlovečnosti zunanjega sveta. »Kafkizem bo prešel, ko bodo premagani njegovi pogoji. Kafka bo ostal.«

Vodilne misli iz referata varšavskega germanista Karsta so tele: Glavna problematika Kafkove proze je človek, ki se boji življenja v družbi, vidi pa v njem glavni smisel. Kafko imenujejo pisatelja osamljenja, kar je le deloma res. Kafka in njegove postavbe so res samotarji, vendar je Kafka nenehno iskal družbo, ker si življenja izven nje ni mogel predstavljati. Téma njegovih del je svet, ki pa je svet nesvobode in laži, človeštvo še ni našlo take oblike življenja, ki bi ustrezala pravemu človeku. Pisateljev odnos do sveta je sicer negativen, v negativnosti pa je hkrati hotenje po spremenitvi sveta. Ta téma se v delu Franza Kafke ponavlja v raznih variacijah, osnovna situacija pa je pozitivna ali negativna. Vsi njegovi nosilci dejanja imajo le eno izbiro, ali se s svetom sprijaznijo in jih zato doleti kazen (*Proces*) ali pa proti njemu revoltirajo in se borijo za novo življenje (*Graščina*). Kakšno je novo življenje, zakaj je staro slabo, tega ne povedo ne Kafka ne njegova dela. Kljub temu pa je Kafka glasnik aktivnega protesta, kajti pisatelj pravi, da se človek mora boriti brez ozira na to, ali bo zmagal ali podlegel. Karst ne odobrava omejitve izdajanja Kafkovih del: »Kadarkoli se v zgodovini družba postavi po robu velikemu umetniku, je v dvoboju že v naprej premagana vselej — družba.«

Češki filozof Ivan Sviták je govoril o Kafkovi poetični avtentičnosti, o njegovi konkretnosti in mejni napetosti med eksistenco in transcendenco. Med drugim je dejal: Kafkovo delo lahko razlagamo z vidikov sociologije, estetike, psihologije, psihoanalize, teologije. Celota njegove osebnosti pa bo vidna šele takrat, ko dospemo pod sloji teh gledišč do jedra stvari — do Kafke-filozofa. Ta najbolj substančni sloj njegove miselne zapuščine ne razkriva le posebno zgodovinsko plat življenja ljudi v 20. stoletju, ampak prodira do splošno človeških temeljev eksistence človeka. Zato lahko šele vidik filozofske antropologije do kraja izoblikuje lik Kafke kot pisatelja, ker spreminja njegovo delo v filozofsko snov. Razumevanje umetniške edinstvenosti, psihološke globine in družbenega vpliva Franza Kafke je pogojeno z zavestjo, da stojimo pred delom filozofa. Če ta vidik ne pride vselej do izraza, je to zaradi tega, ker suverenost oblike, pereča aktualnost družbene problematike in psihološka eksaktnost tako močno oslepljajo bralca, da ne vidi skupnega izvira teh pramenov Kafkove osebnosti — tj. njegove filozofije človeka. Bistvo vsake tvorbe je brezpogojno in vselej: misel, svetovni nazor in pogled na človeka. Šele čas izdestilirira pravo esenco tvorbe. Če Kierkegaard in Nietzsche inavgurirata novi način filozofiranja in nista v klasičnem smislu filozofa, ampak poeta, ki apelirata na strastne individualiste, potem imamo lahko tudi Kafkovo delo za inavguracijo miselne, filozofske literature. Problem človeka v prvem planu Kafkovega dela je — hamletovski problem, delo nas noče vzgajati, ampak nas revoltira s svojimi vprašanji, da začnemo spraševati po bistvu eksistiranja: tako delo onemogoča človeku, da bi se vrnil v udobne kontinuitete življenja z zagarantiranim sistemom vrednot, zastavlja mu vprašanje, uganko, šifro neznanega. Združitev filozofije in literature je splošno miselno ozadje, iz katerega raste tehtnost Kafkovega dela. Njegovi teksti so pisani v oscilaciji med filozofijo njegove lastne eksistence in poetično resničnostjo poezije. Kafka je hkrati filozof in poet, kajti pravi filozof je poet misli in pravi poet je mislec v poetičnih podobah. Poet Kafka je podstatni človek, ki ne odkriva le samega sebe in ničnosti lastnega jaza, marveč odkriva v sebi dimenzije človeka. Poet Kafka je zavesten človek, ki svoj intelekt nasilno drami pred razsežnostjo skrivnosti. Poet Kafka je prvoten človek, ki je odkril smisel človeka in ki dojema življenje kot na-

petost med srečo in nesrečo, med realnostjo in hrepenenjem, kot zmes trpljenja in obupa, kot totalno eksistiranje. Recenzenti naj osvetlijo tragično genezo umetniškega dela, da bi tako doajeli ne besede, marveč smisel Kafkovega dela — tragični krik o človeku za človeka.

Referat vodilnega marksističnega filozofa, profesorja pariške Sorbone in člana političnega biroja KP Francije, R. Garaudyja, je Kafkov svet skušal razložiti z vidikov odtujitve. Pravi smisel umetnosti ni predpisovati, ampak dramiti. Če sočasni bralci v Kafki najdejo izraz svojih problemov in podobo svojega življenja, je to zato, ker še vedno živimo v svetu odtujitve, ker je socialistični svet šele v prvi etapi svojega boja in še nosi v sebi svoja protislovja in odtujitve. Kafka ni obupanec, Kafka je priča. Je buditelj odgovornosti. Proti lažnemu redu zemlje in nebes postavlja potrebo po resničnem zakonu življenja, potrebo po zakonu ljudi. Sam sodi, da je njegovo poslanstvo v tem, da išče in oznanja zakon. Pri tem pa je le napol Mesija, ki odkriva notranji nered sveta, ne da bi nam mogel pokazati obljubljeni deželo. Ustvarja v nas le občutje, da na svetu nekaj ni v redu, da so poti brez cilja in cilj brez poti. Njegov notranji svet je bojišče neskončnega boja proti odtujitvi, pri čemer pa se iz odtujitve nikoli ne reši. Odtod izvira njegov tragični karakter in njegova mnogopomenljivost. Pri Kafki ne najdemo eksistencialistične misli, da je »tragično« nekak večni metafizični statut človeka. Doživlja sicer razklanost, toda strastno hrepeni, da bi se izvil iz nje, čeprav ni zmožen najti izhoda. Ni optimist, ker ne vidi in ne pokaže sredstev, kako spremeniti in kako izrjavati korenine odtujitve. Vendar tudi ni pesimist, ker niti za trenutek ne sprejema absurdnosti in pogubljenja sveta. Kafka je poet, ki je budil žlahtno hrepenenje po redu, po zakonu. Ni revolucionar, toda tudi ne kontrarevolucionar. Če ni bil revolucionar, je bil vsaj buditelj človeške vesti. Njegova veličina je v tem, da je znal ustvariti mitični svet, ki tvori enoto z resničnim svetom. Kafka ustvarja fantastičen svet s pomočjo stavbnega materiala tega sveta. Kafka ni zavesten deformator, saj zgolj beleži deformacije, ki še niso prodrle do naše zavesti. Njegova umetnost je ogledalo, ki vidi v bodočnost, je kot ura, ki prehiteva.

Ernst Fischer je pokazal na nesmiselnost postavljanja neke nadzgradbe, ki ji manjkajo temelji — v nekaterih socialističnih deželah namreč Kafkovih del enostavno ni na knjižnem trgu ali v bibliotekah, pač pa se tam pišejo o njem dolge razprave in monografije. Kafka je velik revoltirajoč pisatelj, ki je z globokim spoštovanjem in s pazljivostjo risal junake iz svetá dela. Morda se je ravno on najbolj resno ukvarjal z vprašanjem odnosov med delavci in nedelavci. Njegovo delo je pereče aktualno, saj tudi v socialističnem svetu še ni dokončno premagana odtujitev človeka. Le-to je dolgotrajen proces, ki bi ga lahko pospešilo tudi branje *Procesa* in *Graščine*, čeprav avtor ne predlaga rešitve; saj tega ni dolžan in to niti ni njegova naloga. Sicer pa njegova vprašanja povedo več kot krepki klicaji. Njegova totalna negacija nakazuje hkrati že možnost premagati jo. Za Kafko je osamljeni individuum brez moči in je v dotiku s svetom izgubljen, osamljenost pa ni le osamljenčeva *usoda*, temveč tudi njegova *krioda*. In ta točka je najbolj sporna: zaradi nepravilne interpretacije se tisto, kar je družbeno pogojeno, transponira v mistiko. Naloga marksistične znanosti je iztrgati Kafko iz nepravilnih razlag, kajti predsodki proti Kafki ne izvirajo toliko iz tekstov kot iz nepravilne interpretacije. Nekateri marksisti trdijo, da Kafka ni realist. Če pojmujeemo realizem kot literarno strujo 19. stoletja, potem to drži, če pa kot umetniško tvorbo, ki hoče premagati

resničnost, potem je Kafka realist kot vsi veliki pisatelji od Homerja dalje. Ne puščajmo Kafke pred durmi, če nam ne ustreza dosedanja koncepcija realizma, razširimo pojem realizma. Postavljamo vprašanje: Čemu potrebujemo Kafko? Ali pomaga naši stvari naprej? Funkcija umetnosti ni, da navdušuje za delo in ustvarja nasmejani optimizem, umetnost ni utilitarizem. Kafko potrebujemo ne samo zaradi tega, ker je velik ustvarjalec in ker se socialistični svet ne sme odreči nobenega pomembnega umetnika, ampak tudi zato, ker spodbuja k strastnemu razglabljanju o problemih moderne resničnosti. Kafka ni šel za pogrebom katastrofalnega sveta kot optimist, temveč z bojaznijo in obupom. Takemu ustvarjalcu, ki je odtujitev in razčlovečenje v poznekapitalističnem svetu upodobil bolj izvirno in pretresljivo kot kdorkoli, ne bi smeli odbiti vstopnega vizuma. Kar se Kafki očita, lahko zreduciramo na to, da ni bil marksist, da je podcenjeval moč delavskega razreda in učinek socialistične revolucije; taki očitki pa niso merilo za kakovost dela. Upajmo, da Kafkovo delo ne bo dostopno samo komentatorjem, ampak da ga bodo dobili v roke tudi socialistični bralci. »Apeliramo na socialistični svet: Dajte Kafki vizum — ne časovno omejeni, marveč trajni!«

Referenti in diskutanti prej in medtem so se ukvarjali v glavnem z razlago tematike in motivike Kafkovih del, odnosov Kafke do drugih literatur, z biografskimi podrobnostmi ipd. Polemika je bila naperjena med drugim tudi proti Goldstückerjevi tezi, da nekatere stvari v Kafki lahko razložimo le iz praške perspektive (češki diskutant) in proti njegovi interpretaciji *Kurjača* (vzhodnonemški referent). Goldstücker je nato svoje teze še bolj prepričljivo utemeljil. Vzhodnonemški kaffkologi so variirali v glavnem tisto, kar so že povedali v svojih objavljenih razpravah in monografijah. Schuhmacher je posvetil svoj referat oblikovni plati Kafkovega dela in je razlagal njegove povesti kot parabole. Vzhodnonemški tabor stoji na stališču, da je v socialističnem svetu odtujenje že premagano in da zato Kafka ni več aktualen. Njegova dela presojajo marsikdaj s pozicij simplificiranega utilitarističnega dogmatizma, tudi menijo, da se mladi socialistični pisatelji od Kafke ne morejo kdo ve kaj naučiti. Tudi so proti izdajanju celotnega Kafke, njegova dela da niso najboljše branje za mladino in funkcionarje. Pri tem se izgovarjajo še na težave, ki jim jih dela založba Kafkovih del v Zahodni Nemčiji, ki da ne dovoli, da bi ponatisi v NDR bili opremljeni s študijami, razlagami ipd. Večina udeležencev konference se z njimi ni strinjala.

Moj referat je navezal na Fischerjev poziv, naj dado Kafki »trajni vizum« za vstop v socialistične zemlje. Pri nas to, kar Fischer šele zahteva, že zdavnaj eksistira. V srbohrvaščino imamo prevedene vse tri njegove romane. *Proces* že drugič, v slovenščino smo prevedli *Proces*, izdali izbor 10 Kafkovih povesti, v hrvaščini je knjižno izšla Kafkova *Preobrazba*. Razen tega je v srbohrvatskih, deloma makedonskih revijah raztreseno izšlo vsaj 25 njegovih povesti in skic ter dvojce pisem, v slovenskih pa 13 povesti. Nekatere povesti so prevedene in ponatisnjene večkrat, objavljene so tudi v mladinskih in študentskih listih. Kafka se prevaja tudi v jezike naših narodnih manjšin. Njegova dela v nemškem originalu in prevodih imamo pri nas v vsaki večji knjižnici in se lahko naroče v knjigarnah. Kafka je obvezno čtivo na germanistiki jugoslovanskih univerz. Kafko bolj čitamo, kot o njem pišemo, vendar prevajamo mnogo nejugoslovanskih razprav o njem, literatura (tuja) o Kafki je v naših knjižnicah bogato zastopana. Podobno kot v ČSSR je tudi pri nas marksistična kaffkologija



še le v obetajočih začetkih. Kafka pri nas ni modni pisatelj, saj smo ga poznali in interpretirali že pred to vojno.

Na konferenci smo zvedeli o najdbi doslej neznane Kafkove korespondence. Pri pregledu rodbinske korespondence v lasti Vere Saudkove, Kafkove sestrične, so našli okoli 250 pisem in obvestil. Kakih 100 pisem tvori zaključeno enoto, njih pisec je Franz Kafka, pisal jih je najmlajši sestri Ottli. Po »pismih Mileni« je to drugi pomembni cikel Kafkove korespondence. Vsebuje tudi pisma po Kafkovem diktatu iz časa, ko sam ni mogel več pisati. Več pisem, ki jih je pisal Kafkov zdravnik, prikazuje potek Kafkove bolezni pred smrtjo. Pomožni značaj imajo pisma družinskih članov Kafkove družine. Celotna korespondenca bo izšla v tisku.

Konferenca je iskala pravi ključ k delu Franza Kafke, ki je bilo ali zaprto ali pa že odpirano s številnimi ključi, včasih tudi z odpiralci.

Dušan Ludvik

## POLEMIKA

### POST SCRIPTUM

#### »SKORAJ NEPOTREBNEMU POJASNILU«

Ni naključje, da pomislekov glede nekaterih preostrih posplošitev, ki jih je zapisal Jože Šifrer na račun intelektualnega nivoja slovenskih šolnikov v aprilski številki *Sodobnosti*, nisem poslal v objavo kot polemiko, temveč kot pismo uredništvu. Tako zato, ker sem bil tudi jaz Šifrerjeve pogumne kritične osvetlitve našega prosvetnega stanja iskreno vesel in se z njo načelno strinjam. Mislil sem, da zadostuje, če to v pismu v majski številki *Sodobnosti* povem mimogrede (»kot na mnogih mestih naš sodelavec pravilno in pogumno opozarja«) — Šifrerjeva reakcija v junijski številki *Sodobnosti* me je pa opozorila, da temu ni tako in ta ugotovitev opravičuje pričujoči pripis.

Vse kaže, da sva diskutanta spregovorila nekoliko drug mimo drugega, in tako me je tov. Šifrer obdolžil precej hujših misli kot jaz njega. Ni namreč res, da sem »osnovno tezo« omenjenega članka »čisto spregledal« in ga razumel kot »frontalni napad na slovenske prosvetne delavce«, kajti takšno tolmačenje bi bilo zares »hote ali nehoti zlonamerno«, kot mi pisec očita. Res pa je, da sem v obravnavanih formulacijah, ki sem jih občutil kot kontradikcijo osnovni pozitivni tezi, videl nevarnost, da naši »nasprotniki« — »tehnična« inteligenca — doumejo razpravljanje v svojo korist, a v našo škodo. Kot »mlad šolnik« sem se resnično »čutil osebno prizadetega«, kar pa ni nič slabega, saj je »družbena prizadetost«, ki mi jo avtor odreka, navsezadnje vsota individualnih prizadetosti. Posamezniki, ki sem jih dobronamerno opozoril na Šifrerjevo razpravljanje, so mi pritrdili v prepričanju, da nisem edini, ki sem zadevo sprejel z zadržki. In menda ne samo zato, ker se ljudje nagonsko branimo očitkov, ki gredo na račun naših intelektualnih sposobnosti... Vsi pa smo Šifrerjev nastop razumeli kot načelno pomoč šolnikom, pri katerih bo res treba še marsikaj spremeniti.